

دانشگاه تهران
مجتمع آموزش عالی قم

بررسی فقهی - حقوقی
اختیار ولی امر در عفو محکومان

نگارش:

حسین رجائی

استاد راهنما:

آقای دکتر محسن رهامی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین محرمعلی مهدی زاده

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در

حقوق جزا و جرم‌شناسی

شهریور - ۱۳۷۹

۳۹۰۸۶

جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران
مجمع آموزش عالی قم

تاریخ
شماره
پیوست

صورتجلسه دفاع از پایان نامه تحصیلی دوره کارشناسی ارشد

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولیعصر (عج) در چارچوب ارزیابی مرحله تحقیقاتی دانشجویان دانشگاه آقای حسین رجائی رشته حقوق گرایش جزا و جرم‌شناسی از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی فقهی و حقوقی اختیار ولی امر در عفو محکومان که نیدسال ۱۳۸۰ / دوم سال تحصیلی ۷۸-۷۹ به راهنمایی دکتر محسن رهامی و مشاوره حجه الاسلام محرمعلی مهدیزاده اخذ و ثبت نموده است، در تاریخ ۷۹/۷/۷ و در حضور هیأت داوران به شرح جدول ذیل با (موفقیت / عدم موفقیت / اصلاحاتی) دفاع نمود و بدین صورت ارزشیابی گردید.

نمره نهایی هیأت داوران	درجه	نمره بعدد	نمره بحروف
	عالی	۱۹/۵	فوق‌سین

اسامی هیأت داوران	مرتبه علمی	محل اشتغال	امضا
استاد راهنما: دکتر محسن رهامی	استادیار	دانشگاه تهران	
استاد مشاور: حجه الاسلام محرمعلی مهدیزاده	مربی	مجمع آموزش عالی قم	
استاد مشاور:			
استاد داور: دکتر عبدالعلی توجهی	استادیار	دانشگاه شاهد	
نماینده تحصیلات تکمیلی: حجه الاسلام مهدی شیدائیان	—	—	

تذکر: نیاز به درج نمره جداگانه هر یک از داوران نبوده و فقط نمره مورد توافق هیأت داوران (متوسط) اعلام می‌شود.

سرپرست تحصیلات تکمیلی

با سلام، احتراماً صورتجلسه دفاع از پایان نامه دانشجو آقای حسین رجائی ... مورد تأیید است. خواهشمند است نسبت به انجام امور فراغت از تحصیل نامبرده، اقدام مقتضی مبذول فرمائید.

ایران / کتبخانه / ادگی مدیر گروه ... دکتر. نجادعلی الماسی / امضا و تاریخ

امام علیؑ خطاب به مالک اشتر:

«وإشعر قلبك الرحمة للرعيّة والمحبة لهم واللفظ بهم... يفرط
منهم الزلل وتعرض لهم العلل، و يؤتني علي إيديهم في
العمد والخطأ، فأعطيهم من عفوك وصفحك مثل الذي تحب أن
يُعطيكَ الله من عفوه و صفحه... ولاتندمن علي عفوي و
لاتبجنن بعقوبة»

«نهج البلاغه، فرازی از نامه پنجاه و سوم»

این اثر را هدیه می‌کنم:

به روح پرفتوح بت‌شکن قرن، احیاگر اسلام ناب محمدی، بنیانگذار جمهوری

اسلامی، حضرت امام خمینی (رضوان الله تعالی علیه)؛

و به خلف صالح ایشان، ولی امر زمان حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای

(حفظه الله تعالی)؛

و به ارواح پاک تمام شهیدانی که در راستای تثبیت نظام اسلامی و حراست از

ولایت فقیه جان خویش را خالصانه اهداء نمودند.

چکیده

اگر چه در همه اعصار و جوامع مختلف متداولترین واکنش در برابر مجرم و قانون شکن تنبیه و مجازات بوده است اما نهاد عفو نیز از دورانهای بسیار کهن در کنار مجازات مطرح بوده و افرادی که مرتکب جرم می شدند در مواردی و با شرایطی مورد عفو قرار می گرفتند. در عصر حاضر نیز با وجود نهادهایی چون آزادی مشروط و انواع تعلیق و... عفو همچنان جایگاه خود را حفظ کرده است.

در قوانین ایران قبل از انقلاب اسلامی، اقسام عفو و شرایط اعمال هر یک در قانون مجازات عمومی بیان شده بود؛ در قوانین مصوب بعد از انقلاب اسلامی، با توجه به پذیرفته شدن اصل ولایت فقیه در قانون اساسی و وضع قوانین مبتنی بر شریعت اسلام و منطبق بر فقه امامیه، دگرگونیهایی در قوانین مختلف بوجود آمد که موضوع عفو نیز مشمول این دگرگونیها شد و ابهامات و سؤالاتی را موجب گردید. در این تحقیق سعی ما بر تبیین نقاط مبهم و تشریح آنها بر اساس فقه و قوانین موجود بوده و محورهای زیر مورد بحث قرار گرفته است:

۱- مبانی پذیرش عفو محکومان؛

۲- ادله جواز عفو از سوی ولی امر در فقه و حقوق موضوعه؛

۳- قلمرو اختیار ولی امر در عفو محکومان.

در نهایت پیشنهادهایی در جهت اصلاح و تکمیل بعضی از قوانین ارائه شده است.

تقدیر و تشکر

شکر و سپاس خداوندی را که مرا بر فطرت خویش آفرید و از انواع نعمتها بهره‌مند ساخت، اسلام پاک را که دین خاتم پیامبران است به من ارزانی داشت و مرا از جرعه‌نوشان غدیر ولایت قرار داد. پس از حمد و ثنای خدای متّان لازم است صادقانه از همه کسانی که به نحوی در رشد و تعالی حقیر تا این مرحله سهمی داشته‌اند تشکر و قدردانی نمایم؛

پدر و مادرم که در نهایت سختی و مشقت و در کمال مهربانی و لطف، مرا پروریدند و امکان تحصیل را برایم فراهم نمودند؛

معلمان و مربیان و اساتیدی که در مقاطع و مراحل مختلف تحصیلی از محضرشان کسب فیض نمودم و همه کسانی که در تدوین و نگارش رساله حاضر مرا یاری کردند بویژه حجج اسلام دکتر محسن رهامی و محرمعلی مهدی‌زاده که به ترتیب سمت استاد راهنما و مشاور را داشتند و همچنین جناب حجة الاسلام دکتر عبدالعلی توجهی که سمت داور را داشتند و با حوصله و دقت فراوان رساله را مورد مطالعه قرار داده و نگارنده را نسبت به نقصها و کاستیهای آن واقف نمودند.

در نهایت خدای را شاکرم به نعمت وجود همسر صبوری که اگر یاری او نبود توفیق نوشتن این پایان نامه به آسانی برایم میسر نمی‌شد، همچنین تشکر می‌کنم از فرزندانم که بابر دباری خویش تدوین رساله را بر من آسان نمودند.

فهرست مطالب

۱	مقدمه:	۱
۲	۱- طرح موضوع	۲
۲	۲- اهمیت و ضرورت تحقیق	۲
۴	۳- مسائل اساسی تحقیق	۴
۵	۴- فرضیه‌های تحقیق	۵
۶	۵- اهداف تحقیق	۶
۶	۶- پیشینه تحقیق	۶
۷	۷- ترتیب مطالب	۷
۸	بخش اول: کلیات، مبانی و ادله عفو محکومان در فقه و حقوق موضوعه	۸
۹	فصل اول: کلیات	۹
۹	مبحث اول: ولی امر	۹
۹	گفتار اول: تعریف (تحلیل مفهومی)	۹
۱۱	گفتار دوم: ضرورت و منشأ حکومت	۱۱
۱۱	الف) ضرورت حکومت و لزوم رهبری	۱۱
۱۲	ب) منشأ قدرت و ملاکهای مشروعیت حکومت	۱۲
۱۴	گفتار سوم - منشأ حکومت ولی امر در اسلام	۱۴

۱۴	الف) حکومت پیامبر
۱۵	ب) حکومت امامان شیعه:
۱۵	ج) حکومت در عصر غیبت
۱۷	دیدگاهها در منشأ مشروعیت حکومت فقیه در عصر غیبت
۱۷	۱- نظریه امامت انتصابی
۱۹	۲- نظریه امامت تکلیفی
۲۱	۳- نظریه امامت انتخابی
۲۳	چند دیدگاه در انتخاب و نقش آن در مشروعیت
۲۵	گفتار چهارم - قلمرو اختیارات ولی امر در عصر غیبت
۲۵	الف) از دیدگاه فقهی
۲۰	ب) از دیدگاه قانون اساسی
۳۲	۱- قلمرو اختیارات رهبری در قانون اساسی قبل از بازنگری (مصوب ۱۳۵۸)
۳۳	۲- قلمرو اختیارات رهبری در قانون اساسی پس از بازنگری (مصوب ۱۳۶۸)
۳۹	مبحث دوم: عفو
۳۹	گفتار اول - عفو عمومی
۳۹	الف) تعریف و ماهیت عفو عمومی
۴۰	۱- تعریف
۴۰	۲- چند دیدگاه در ماهیت عفو عمومی
۴۰	۱- ۲- عفو عمومی الغاء نص قانونی و اباحه فعل
۴۱	۲- ۲- عفو عمومی نادیده گرفتن جرم، نه اباحه فعل
۴۲	۲- ۳- عفو عمومی به صورت نادیده گرفتن جرم یا اباحه فعل
۴۴	ب) شروط و مختصات عفو عمومی و نقد آنها
۴۴	۱- در صلاحیت قانونگذار بودن اعطاء آن
۴۸	۲- به صورت نوعی بودن اعمال آن
۴۸	۳- ناظر بودن عفو عمومی به جرائم سیاسی یا جرائم عادی در اثنای انقلابات
۴۹	سیاسی

۴۹	ج) اقسام عفو عمومی
۵۰	د) آثار عفو عمومی
۵۱	گفتار دوم: عفو خصوصی
۵۱	الف) تعریف و ماهیت عفو خصوصی
۵۱	۱- تعریف
۵۲	۲- وجه تمایز عفو خصوصی از عفو عمومی
۵۲	ب) شرایط عفو خصوصی
۵۴	ج) اقسام عفو خصوصی
۵۴	د) آثار عفو خصوصی
۵۶	فصل دوم: بررسی مبانی و ادله عفو محکومان در فقه و حقوق موضوعه
۵۷	مبحث اول: مبانی عفو
۵۷	گفتار اول: مبانی عفو عمومی
۵۸	گفتار دوم: مبانی عفو خصوصی
۶۱	گفتار سوم: شبهات مخالفین و نقد آنها
۶۲	الف) عفو محکومان و تجری در ارتکاب جرم
۶۳	ب) مغایرت عفو با اصل تفکیک قوا
۶۶	ج) بی‌نیازی از اعمال عفو با وجود بنیادهای جدید کیفری
۶۷	مبحث دوم: ادله عفو محکومان در منابع اسلامی و متون فقهی
۶۷	گفتار اول: بررسی ادله عفو در حدود
۶۷	الف) اجماع
۶۷	ب) روایات
۶۷	۱- صحیحۃ ضریس کناسی
۶۸	۲- روایت معتبره طلحة
۶۹	۳- روایت مرسله برقی
۷۰	۴- روایت حسن بن علی بن شعبه

۷۰	۵- روایت مالک بن عطیة
۷۱	مقصود از امام در روایات یاد شده
۷۳	گفتار دّوم: بررسی ادله عفو در قصاص و دیات
۷۴	گفتار سوم: بررسی ادله عفو در تعزیرات
۷۴	الف) اولویت
۷۵	ب) اطلاق بعضی از آیات قرآن
۷۶	ج) روایات
۷۶	۱- روایات دالّ بر جواز شفاعت در غیر حدود
۷۶	۱- ۱- روایت معتبره سکونی
۷۷	۱- ۲- روایت معتبره سلمة
۷۷	۲- روایات متضمن تفویض تعزیر به اختیار امام
۷۸	۳- اطلاق روایات در بر دارنده ترغیب به عفو و رجحان آن
۸۲	د) سیره پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> و امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۸۳	مبحث سوم: ادله عفو محکومان در حقوق موضوعه
۸۳	گفتار اوّل: سابقه عفو در قوانین قبل از انقلاب اسلامی
۸۴	گفتار دّوم: عفو محکومان در قوانین بعد از پیروزی انقلاب اسلامی
۸۴	الف) قانون اساسی
۸۴	۱- بررسی بند ۱۱ اصل یکصد و دهم
۸۵	۱- ۱- جواز یا عدم جواز عفو بدوی
۸۶	۱- ۲- شمول یا عدم شمول عفو مذکور در بند ۱۱ نسبت به عفو عمومی
۸۸	۲- اختیار عفو عمومی با صرف نظر از بند ۱۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی
۸۹	ب) قوانین عادی
۹۱	تلخیص و نتیجه گیری بخش اوّل
۹۴	بخش دّوم: قلمرو اختیار ولی امر در عفو محکومان
۹۶	فصل اوّل: حدود

۹۶	مبحث اول: تبیین ماهیت، اسباب، انواع، اقسام و احکام عمومی حدود
۹۶	گفتار اول - بررسی مفهوم و ماهیت حدود
۹۶	الف) تعریف
۹۸	ب) تفاوت حدود با مجازاتهای غیر حدی
۹۸	۱- تفاوت حدود و قصاص
۹۹	۲- تفاوت حدود و دیات
۹۹	۳- تفاوت حدود و تعزیرات
۱۰۰	گفتار دوم: اسباب حدود
۱۰۰	الف) دیدگاه فقها امامیه
۱۰۱	ب) دیدگاه فقها اهل سنت
۱۰۱	ج) اسباب حدود در قانون مجازات اسلامی
۱۰۱	گفتار سوم: انواع حدود
۱۰۱	الف) حد قتل
۱۰۲	ب) حد رجم (سنگسار کردن)
۱۰۲	ج) حد قطع
۱۰۳	د) حد جلد (تازیانه)
۱۰۳	ه) حد صلب
۱۰۳	و) حبس ابد
۱۰۴	ز) تبعید
۱۰۴	گفتار چهارم: اقسام حدود
۱۰۴	الف) تقسیم به لحاظ طریق اثبات
۱۰۴	ب) تقسیم حدود به اعتبار صاحبان حق و آثار این تقسیم
۱۰۶	گفتار پنجم: احکام عمومی حدود
۱۰۶	الف) عدم جواز اجرای حد با وجود شبهه
۱۰۶	ب) اصل اجرای حد پس از ثبوت موضوع آن

- ۱۰۷ (ج) قابل اثبات نبودن حدود با قسم
- ۱۰۸ مبحث دوم: عفو محکومین به حد در حقوق موضوعه
- ۱۰۸ گفتار اول: موارد جواز عفو
- ۱۱۰ گفتار دوم: شرایط عفو
- ۱۱۰ الف) ثبوت جرم با اقرار
- ۱۱۱ ب) توبه مجرم
- ۱۱۲ ۱- ماهیت توبه
- ۱۱۲ ۲- احراز توبه
- ۱۱۲ ۳- زمان پذیرش توبه (تأثیر زمان توبه در جواز عفو)
- ۱۱۵ ج) پیشنهاد عفو
- ۱۱۵ ۱- پیشنهاد دهنده
- ۱۱۶ ۲- زمان تقاضای عفو
- ۱۱۶ ۱-۲- بعد از صدور حکم
- ۱۱۷ ۲-۲- قبل از صدور حکم
- ۱۱۹ نتیجه مبحث دوم:
- ۱۲۱ مبحث سوم: عفو محکومین به حد در منابع فقهی (از دیدگاه فقها)
- ۱۲۱ گفتار اول: حد زنا
- ۱۲۱ الف) عدم جواز عفو بطور مطلق
- ۱۲۲ ب) جواز عفو
- ۱۲۲ ۱- نظریه جواز عفو در صورت توبه بعد از اقرار و ادله آن
- ۱۲۲ ۱-۱- روایت صحیحۀ کناسی از امام باقر علیه السلام
- ۱۲۲ ۱-۲- روایت معتبرۀ طلحة از امام صادق علیه السلام

۱۲۳	۱-۲- روایت مرسله برقی از امام صادق <small>علیه السلام</small>
۱۲۴	۱-۴- روایت مرسله حسن بن علی بن شعبه
۱۲۵	۲- نظریه جواز عفو در صورت توبه بعد از شهادت شهود
۱۲۵	۳- نظریه جواز عفو در صورت توبه بعد از ثبوت جرم و ادله آن
۱۲۶	۲-۱- اولویت
۱۲۶	۲-۲- اصل برائت
۱۲۷	۲-۳- عموم تعلیل در روایت علی بن شعبه
۱۲۸	۴- نظریه انحصار عفو، به حد موجب هلاکت
۱۲۹	۵- نظریه جواز عفو در صورت ثبوت جرم با اقرار و عدم اعتبار توبه
۱۳۰	دلایل ارائه شده بر لزوم توبه و نقد آنها
۱۳۰	۱- اقرار، قرینه بر پشیمانی و مصداق توبه
۱۳۱	۲- روایات
۱۳۲	۲- اقرار از روی جسارت و بی‌مبالاتی
۱۳۳	۴- اجماع
۱۳۴	نتیجه
۱۳۴	گفتار دوم: حد لواط
۱۳۷	گفتار سوم: حد مساحقه
۱۳۸	گفتار چهارم: حد مسکر
۱۴۱	گفتار پنجم: حد قوادی
۱۴۳	گفتار ششم: حد قذف
۱۴۴	گفتار هفتم: حد محارب
۱۴۶	گفتار هشتم: حد سرقت
۱۴۶	الف) نظریه عدم جواز عفو و ادله آن
۱۴۹	ب) نظریه جواز عفو و ادله آن
۱۵۰	۱- اولویت

۱۵۱	۲-روایات.....
۱۵۲	نتیجه.....
۱۵۲	گفتار نهم: تنمه مبحث حدود.....
۱۵۳	الف) قلمرو زمانی تأثیر توبه در جواز عفو محکوم.....
۱۵۶	ب) تخفیف حد یا تبدیل آن به مجازاتی خفیف‌تر.....
۱۵۸	فصل دوم: قصاص و دیات.....
۱۵۸	مبحث اول: قصاص.....
۱۵۸	گفتار اول: تعریف و برخی ویژگی‌های قصاص.....
۱۵۸	الف) تعریف قصاص:.....
۱۵۹	ب) برخی از ویژگی‌ها و شرایط قصاص.....
۱۵۹	۱- عمدی بودن جنایت.....
۱۵۹	۲- حق الناس بودن قصاص.....
۱۶۰	۳- اذن ولی امر در استیفاء قصاص.....
۱۶۱	۴- امکان تعزیر جانی در صورت عفو اولیاء دم یا مجنی علیه.....
۱۶۲	۵- ولی امر به عنوان ولی دم.....
۱۶۲	ج) مراد از عفو در قصاص.....
۱۶۴	گفتار دوم: قلمرو عفو محکومان توسط ولی امر در قصاص.....
۱۶۴	الف) اقتضای حق الناس بودن قصاص.....
۱۶۹	ب) اقسام اولیاء دم و بررسی امکان عفو از سوی ولی امر در هر قسم.....
۱۶۹	۱- بررسی امکان عفو با وجود ولی خاص.....
۱۶۹	۱-۱- ولی دم واحد.....
۱۶۹	۱-۱-۱- دارای اهلیت استیفاء.....
۱۷۱	۱-۱-۲- فاقد اهلیت استیفاء.....
۱۷۱	۱-۲-۱- ولایت بر صغیر و مجنون.....
۱۷۲	۱-۲-۱-۱- قلمرو ولایت ولی بر صغیر و مجنون.....